

Володимир Кардашов, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії
Мелітопольського державного педагогічного інституту,
професор кафедри етнодизайну і реклами
Київського інституту реклами,
член спілки дизайнерів України

ПРОБЛЕМА КЕРУВАННЯ ПЕРЕБІГОМ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА УРОЦІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

“У цій чарівній країні мандрують засоби малювання, як старі лицарі, закуті у важкі залізні лати, що не дають їм ані пересуватися, ані бігати, щоб піймати стрибаючих навколо них дітлахів. Дивлячись, як вони намарне працюють і у своїх важких латах незграбно рухаються, сопуть і пітніють, і як вони люто і злісно сперечаються один із одним, мені стало шкода цих добрих незграбних методів. І я обіцяв зняти з них жорсткі лати, розв’язати нагрудні панцирі, підняти забрала, щоб вони могли бачити не тільки в одному напрямі, але і з усіх боків, щоб вони стали більш повороткими і могли б встигати за дітьми”.

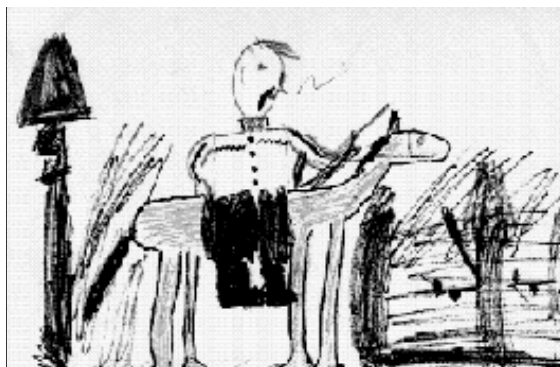
Г. Кершенштейнер

У статті, на прикладах історії методики викладання образотворчого мистецтва та власного дослідження, автором виділяється педагогічний метод – основний на перших етапах дитячої творчості, який спроможний ефективно розвивати особистість та її художньо-творчі здібності.

Постановка проблеми. Відомо, що Й.Г. Песталотці стверджував ідею саморозвитку сил, закладених у кожній людині, а звідси завдання педагога – формувати процес навчання дітей на основі знань їх фізичних і психічних особливостей. Першим дослідником дитячого малюнка, його психологічних основ був мистецтвознавець, італійський учений Корадо Річчі. Його книга “Діти – митці”, видана у Болоньї у 1887 році, була цікава тим, що у ній зробилася спроба показати розвиток образотворчих можливостей дітей, спираючись на психологію їх мислення, особливості їх логіки, яка пов’язана з подоланням оптичних труднощів графічного зображення (див. з його книги мал. 2), так само, як це робилось на первісних малюнках, і робиться зараз під час вільного малювання дітей. Порівняйте малюнки К. Річчі із наведеними нами малюнками з Кам’яної Могили – пам’ятками стародавнього мистецтва (мал. 3) – зображення вершника скіфами у VII віці н.д. і дитячими малюнками учнів ЗОШ № 11 м. Бердянська (мал. 1) – зображення вершника Запорізької Січі – виконаний учнем 5-го класу.

Тому в даній статті ми ставимо **мету** дослідити метод, який може бути основним на перших етапах дитячої творчості, який спроможний ефективно розвивати особистість та її художньо-творчі здібності.

Виклад основного матеріалу. К. Річчі відзначає, що є багато фактів, які свідчать, що існує аналогія між дитячим і примітивним мистецтвом. Слабкі руки сміливі у малюванні й створюють образи, які зближують нас з минулими. Дитина зображує людину з усіма її членами так, щоб жоден з них не був схованим від погляду. Тому, якщо людина сидить на коні, відповідно до уявлення дитини, – має бути видно обидві ноги, а якщо людина на кораблі – то він прозорий, щоб побачити повне зображення людини (див. мал. 1, 2).

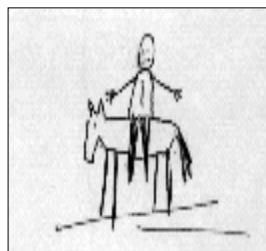
Мал. 1.

Це все дитяча логіка, тобто нелогічність. Бо кожен із дорослих знає, що погляд на вершника

ПРОБЛЕМА КЕРУВАННЯ ПЕРЕБІГОМ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА УРОЦІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

збоку не дає можливості бачити його протилежний бік. А маленький художник мислить інакше, для нього людина, хоч і на коні, є єдине ціле, і він користується усіма засобами, аби це показати.

На початку XX ст. були широко відомі роботи німецького вченого Георга Кершенштейнера. В основі його теорії – біогенетичне розуміння образотворчої діяльності дитини. Він стверджував, що згідно з положенням біогенетичної теорії, дитяча образотворча діяльність, розвиваючись, повторює шлях розвитку культури людства, різниця тільки у тому, що розвиток культури людства пов'язаний із певними історичними й соціально економічними умовами, тоді як дитячий малюнок з ними не пов'язаний.

Мал. 2.

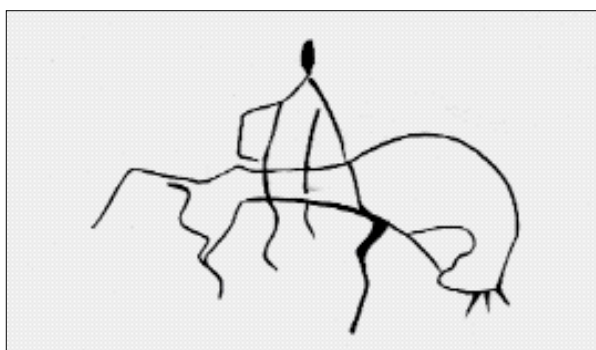
У процесі оволодіння малюнком дитина проходить певні фази розвитку, “переживання” яких зумовлене біологічними чинниками, які не залежать від впливу середовища. Звідси вимога невтручання дорослих у природний процес розвитку дитини, в її образотворчу діяльність.

Георг Кершенштейнер з насолодою аналізував творчу діяльність дітей, потрапляючи у країну “невичерпної краси” вільного малювання дітей. Цією теорією в Америці займався Джон Дьюї. У Росії представником теорії “вільного малювання” був А.В. Бакушинський, який стверджував, що творчій діяльності дитини сприяє вплив “підсвідомого родового чинника”. Він писав, що період переживання родового начала в царині творчої діяльності вимагає від педагога якомога меншого втручання у творчі наміри та дії дитини. Що необхідно дати повну волю дитячому художньому уявленню, дитячій художній свободі.

Поряд із теорією вільного виховання, у 20-ті роки радянські педагоги у пошуках раціональних засобів навчання вирішили скористатися комплексною системою, що дало можливість установити діалектичні зв'язки між окремими предметами навчання, забезпечити зв'язок навчання з життям і роботою. Викладання образотворчого мистецтва у школі, прагнення пов'язати його зі шкільними дисциплінами призвело до того, що на перший план ставилось опрацювання комплексних тем (малюнки до них) і забувалося головне – творчий розвиток дітей. Мистецтво у школі почало розглядатися як метод унаочнення предметів шкільного курсу.

Цікаві дослідження з розвитку дитячого малюнка на Україні Ф.І. Шміта. Автор монографії проводить паралель між розвитком дитячого малюнка і розвитком світового мистецтва. Окремі історичні епохи він порівнює з окремими стадіями вікового розвитку дитячого малюнка.

У кінці XIX – на початку XX ст. на перший план висуваються проблеми естетичного виховання, художньої творчості, розвитку вроджених здібностей дитини. Методики, запропоновані радянськими педагогами та вченими, з одного боку, ввібрали передовий досвід світової фахової художньої педагогіки, а з іншого – переосмислили його настільки, що сьогодні ми говоримо про ці методичні розробки радянських вчених як відкриття в науці.

Мал. 3.

У “Програмі викладання образотворчого мистецтва в єдиній трудовій школі” (1921) окреслювалися завдання образотворчих мистецтв у школі, де першочерговим ставили внесення до справи освіти і виховання художнього елементу, розвитку естетичного почуття і художньо-творчих сил особистості”. Розвиток

ПРОБЛЕМА КЕРУВАННЯ ПЕРЕБІГОМ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА УРОЦІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

творчих здібностей включався ними у вихідне визначення естетичного виховання, що стало зараз класичним і узвичаєним.

Саме художнє виховання полягає, за словами А.В. Луначарського, не в розвитку окремих талантів і не у вихованні споживача, а є засобом для виховання нової людини взагалі, є силою, що впливає на наші почуття і волю за допомогою образів. Була створена система культурно-освітніх закладів: клуби, студії, Палади культури, художні та музичні школи, театральні об'єднання, а також добровільні аматорські гуртки за інтересами. Для нас становлять інтерес педагогічні погляди радянського вченого П.П. Блонського. Працюючи над створенням шкільної програми, великої ваги він надавав питанням естетичного виховання засобами мистецтва. Він вважав спотворенням, коли педологія вивчає симптокомплекси різних епох, фаз і стадій дитячого віку у їх залежності від різних умов. У вітчизняній педології об'єдналися психологічні (психодіагностика здібностей) науки із педагогікою та біологізаторські теорії із соціологізаторськими.

Представники біологізаторської концепції пов'язували віковий розвиток дитини зі спадкоємними ознаками, інші за основний чинник розвитку дитини брали пристосування до соціального середовища (соціологізаторський напрям). Синтез цих течій, зовнішніх умов, відобразився в роботах С.Л. Рубінштейна про розвиток особистості. Розвиток активності дитини – це шлях розвитку здібностей у певній сфері творчості.

У нашій країні в основному прагнули виховувати не особистість, а гвинтик великої, командно-адміністративної машини. Керівництву та владі не вигідні були люди з яскравою індивідуальністю й творчим потенціалом. Репресії і гоніння – все це зачепило й освіту. Необхідні для творчого вчителя педагогіку й методику викладання образотворчого мистецтва у 30-ті роки оголосили буржуазними.

Так було і з педологією – у 30-ті рр. ХХ ст. вона була винищена. Тоді ж у школу були введені єдині державні, програми й підручники, був визначений обов'язковий рівень знань, вмінь і навичок, припустимі оціночні рамки, судження, у тому числі у такій складній специфічній галузі людської діяльності, як мистецтво. Інтерес до індивідуальності дитини, основної характеристики творчості, змінився інтересом до масових показників педагогічних явищ. Зараз як у нас, так і за кордоном згадують педологію як потрібну і необхідну помічницю у художньому та естетичному вихованні дитини, з'являється

медична варіація педології – лікувальна педагогіка [6, 35].

У 30-ті роки на американському ґрунті виникла ідея Х'юса Мірнса, яка базувалася на концепції Джона Дьюї, під лозунгом “Мистецтво – шлях життя”. Проект підкреслював:

а) немає жодної межі між мистецтвами витонченими і корисними;

б) мистецтво пов'язане зі всіма аспектами життя;

в) розвиток у колі етичних цінностей впливає на повсякденне життя.

До 40-х років з'явилися і набули поширення в США ідеї художнього виявлення як визволення від емоційного тягару, художнього продукту як засобу вивчення психічного розвитку й особистісної цінності, що виникає під впливом мистецтва. У 50-ті рр. виникла відносно нова ідея – загальний творчий потенціал особистості, розвинутий за допомогою занять мистецтвом та трансформований в інші навчальні предмети. В Англії також, починаючи з 30-х років, ідея естетичного виховання дітей набула загального визнання. У 40-і роки Герберт Рід висловлює ідею, що мистецтво – це шлях освіти і не стільки предмет, якому необхідно навчати, скільки засіб навчання всіх різних предметів [3, 41 – 42]. Естетичне виховання пропонується Г. Рідом як панацея від усіляких бід, як універсальні ліки від усіх хвороб суспільства. Він стверджував, що мистецтво – це спосіб відійти від дезінтеграції, яку несе цивілізація, до цілісних форм буття [3, 109].

У навчальному плані початкових шкіл Англії і Уельсу такий предмет, як “мистецтво”, охоплює всі класи початкової школи, проте кількість годин на нього точно не встановлено, тому учні мають можливість одночасно займатися різноманітними видами образотворчого мистецтва в окремих групах. Викладання “мистецтва” проводиться у тісному зв'язку з іншими предметами і розглядається як складова фізичного і духовного розвитку дитини. Проведення занять з “мистецтва” у школах є обов'язковим. Іспиту з цього предмету немає, а викладання передбачає такі цілі:

а) розвиток уяви, спостережливості й творчих сил учнів;

б) виховання художнього смаку;

в) вироблення певних навичок і вмінь у галузі образотворчого мистецтва;

г) сприяння загальному інтелектуальному розвитку дітей.

У 1946 році Міністерство освіти Англії видало рекомендовану для вчителів “мистецтва” книгу

ПРОБЛЕМА КЕРУВАННЯ ПЕРЕБІГОМ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА УРОЦІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

“Художня освіта” (перевидано в 1953 р.). У цій книзі розглядаються цілі, форми і засоби викладання “мистецтва” у початкових, середніх загальноосвітніх і художніх школах. Зазначається, що предмет “Мистецтво” сприяє вихованню у дітей художнього сприйняття, розвитку світогляду, виробленню вмінь і навичок роботи матеріалом та інструментами; окрім того, мистецтво мусить стимулювати у дітей розвиток творчих інтересів, урівноваженість і віру у власні сили.

Щодо викладання мистецтва для дітей 5 – 7 років (перші два роки обов’язкового навчання) у книзі говориться: “беручи до уваги, що образотворче мистецтво є природною діяльністю дітей, учитель повинен використати його як засіб освіти, що полегшить дітям оволодіння технікою читання, письма, вимірювання й лічення”. Мета викладання мистецтва для учнів 7 – 11 років полягає в тому, щоб сприяти розвитку їх художніх інтересів, виховати впевненість у своїх силах, виробити вміння й навички користування матеріалом та інструментами в межах вимог середньої школи. Єдиної рекомендованої Міністерством освіти Англії програми з мистецтва для всіх шкіл не існує, тому кожна школа складає свою, визначаючи у ній зміст і форму занять з “мистецтва”. На погляд Міністерства, такий порядок дає можливість школам Англії більш різноманітно проводити заняття з учнями, враховуючи їх інтереси. У книзі наводиться приклад, як один директор початкової школи організував із учнями цікаву роботу, яка включала не тільки малюнок, живопис, креслення й ліплення, але і ритмічні рухи: танці та пантоміму.

Книга “Художня освіта” дає рекомендації вчителю, як краще організувати роботу з дітьми з мистецтва. Головне, на що звертається увага – це надання повної свободи учневі у виборі видів занять, діти повинні все робити на свій розсуд, малювати і ліпити зі своєї уяви, а не просто копіювати, оскільки будь-яка спроба змусити їх малювати з натури або змальовувати не буде сприяти розвитку уяви і мислення дитини. “Дитина повинна все робити відповідно до свого темпераменту і фантазії, – говориться у poradnikovi, – а завдання вчителя полягає у тому, щоб допомогти кожній дитині створити те, що вона бачить і чує, і створити так, як вона це розуміє...”. “Блакитний віслюк, або шестиногий кінь, – говориться в настанові, – є характерною особливістю і природною фазою зображення дитиною свого сприймання, і не треба змушувати її відтворювати все реалістично. Це може приборкати, або зруйнувати її самостійність”.

Щодо устаткування класів для занять із

предмету “мистецтво”, то poradnik указує, що в кімнатах, де учні працюють, або грають, повинні бути різноманітні матеріали: фарби, пензлі, м’які олівці, довгі крейдяники різних кольорів, папір (не тільки для малювання), великі шматки глини і місце для роботи з нею, мольберти і дошки, коробочки, цеглинки та бруски, придатні як матеріал, дерев’яні рейки, бавовняна тканина, вата – тобто, все те, що може бути потрібне дитині для здійснення її плану, і діти повинні знати, що вони можуть користуватися всім тим, що лежить у шафах і на полицях, і робити те, що їх цікавить. Прикладом того, як, на думку авторів poradnika, повинна бути організована подальша робота з учнями з мистецтва, може служити таке місце з книги: “Дитина відчуває, як міцніють її сили. Вона хоче випробувати їх і поширювати свій горизонт. Її увагу все більше приваблюють речі, які вона може й прагне зробити. Тепер час дати можливість хлопчикам і дівчаткам шукати шляхи самостійно. Хай вони набувають життєвого досвіду через знайомство з такими традиційними ремеслами, як плетіння, ткацтво, хай навчаються робити глиняні вироби, будувати прості форми житла і засоби транспорту”.

Щодо ролі вчителя у розвитку технічної майстерності в учнів 7 – 11 років у книзі говориться таке: “На початку учні починають щось робити або конструювати самостійно. Так долаючи свої невдачі і помилки, вони набувають певний досвід. Як тільки дитина почне відчувати, що для завершення розпочатої роботи їй бракує власних знань і вмінь, вона охоче звернеться до вчителя за допомогою й порадою. Отут якраз учитель і матиме нагоду розказати у загальних рисах, як треба користуватися інструментами і матеріалами, і після цього надати учням можливість діяти самостійно.

Багато в чому заняттям мистецтвом сприяє участь дітей у виставах і у виготовленні декорацій до них, а також відвідування музеїв і картинних галерей. Такі музеї у Лондоні, як музей Джеффері і музей Вікторії і Альберта спеціально обслуговують школярів. На прохання адміністрації школи музеї інколи організовують пересувні виставки і у самих школах, надають у їх тимчасове користування свої окремі експонати. Також в Англії поширена практика організації виставок дитячих робіт з образотворчого мистецтва та ремесел. Численні колекції дитячих робіт висилаються для експонування за кордон та організовуються виставки дитячих робіт з інших країн.

У початкових школах “мистецтво” майже завжди викладається вчителями-класоводами. Всі вони, звісно, мають для цього достатню

ПРОБЛЕМА КЕРУВАННЯ ПЕРЕБІГОМ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА УРОЦІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

підготовку. Для учителів, які працюють у школах, організовуються короткочасні вечірні курси. Крім того, при місцевих органах влади є консультанти з питань освіти, які відвідують школи і дають учителям необхідні поради.

Вчителі, які викладають мистецтво у початкових і в середніх школах, об'єднуються у Національне товариство з художнього виховання. Крім того, в Англії є ще Товариство з художньої освіти, яке займається питаннями мистецтва у межах загальної освіти. Останнє організує курси для подальшої художньої освіти. Час, відведений у школах на мистецтво, буває найрізноманітнішим (в середньому – 1 година 20 хвилин на тиждень). Викладається мистецтво і як окремий предмет, і як компонент інших предметів. Вивчення, наприклад, історії і географії збагачує світогляд учнів, а виготовлення різноманітних макетів та карт відіграє не тільки вузько дидактичну, але й естетичну роль.

Для тих, хто складає іспит на атестат зрілості, – мистецтво як окремий предмет вводиться до навчального плану. Цілі, поставлені перед викладачами мистецтва середніх шкіл, такі ж, як у початковій школі. Загалом вони охоплюють такі види робіт, як малюнок олівцем і фарбою (за уявою і з натури), малюнок за поданим зразком, конструювання, знання історії мистецтва та вміння оцінити твір. Сама програма з мистецтва однакова для хлопчиків і для дівчаток, різниця лише у тому, що хлопчики, як правило, не займаються рукоділлям. Статус учителів, які викладають мистецтво, такий самий, як і вчителів інших предметів. Щоб стати викладачем мистецтва з ученим ступенем, необхідно чотири роки навчатися у художній школі і після цього рік спеціалізуватися у викладанні мистецтва. Щоб стати звичайним викладачем “мистецтва”, необхідно лише два роки навчатися в учительському коледжі і після цього протягом року спеціалізуватися у художній школі. Щодо об'єднань вчителів з мистецтва, консультантів і таких форм роботи, як відвідування музеїв, виставок тощо, то все, що було сказано про початкову школу, можна віднести і до середньої.

У нашій країні в 40 – 50-их рр. XX ст. пошуки у навчанні малюванню були скеровані на розвиток умінь і навичок грамотно малювати окремі предмети та вміло добирати візерунки. Завдання були формальні, теми, які мали б виховувати учня, розвивати у нього емоційне ставлення до навколишньої дійсності, до творів мистецтва – виключалися. Людина була позбавлена можливості висловлювати свої думки засобами образотворчої діяльності. Індивідуальність не

визнавалась. Усі малюнки дітей зводилися до еталону, як у Стародавньому Єгипті. У 50-тих рр. з метою поліпшення методичної роботи у школах з'явилися перші спеціальні підручники з малювання: раніше видавалися лише окремі посібники для вчителів, таблиці, репродукції творів мистецтва тощо. У 1951 році була видана “Методика викладання малювання у середній школі” С.С. Кондахана, в основі якої малювання з натури, спостереження і вивчення навколишньої дійсності. Педагог повинен був навчити дітей правильно сприймати і реалістично передавати предмети і явища реального світу, що сприяло всебічному їх розвитку.

А на початку 60-х років “Малювання” (як навчальний предмет) було перейменовано в “Образотворче мистецтво”. Увагу вчителів було скеровано на естетичне виховання учнів та розвиток їхніх творчих здібностей. Вводилось поняття “грамотність”. Це поняття в образотворчій діяльності означало “основи зображення” – систему правил і прийомів, властивих конкретному періоду розвитку суспільства. Ця система гнучка, змінюється у часі та площині.

Аналізуючи програми останніх десятиріч, ми бачимо, як змінилися мета і завдання методики викладання образотворчого мистецтва. Програма 1967 року мала певні недоліки: навчання основ грамотності сковувало дитячу фантазію, позбавляло їх творчості [8]. Малювання з натури зводилось до малювання предметів, які не прищеплювали поняття краси і гармонії. Наприклад: урок № 9. Ескіз з натури натюрморту з рубанка та молотка. Завдання уроку: “Виховання в учнів естетичного ставлення до предметів праці, розвиток розуміння тісного зв'язку практичного використання знарядь праці і його зовнішнього естетичного оформлення”. Для чого тоді існують уроки технічного креслення, трудового навчання? Отже, бесіди про мистецтво зводяться до констатації фактів!

Програма 1977 року: впроваджуються нові форми уроку, і передовсім – естетичне сприймання мистецтва та дійсності [7]. Учні більш докладно знайомляться з художніми техніками і матеріалами, у них розвиваються вміння аналізувати твори митців, що сприяє розвитку художньої ерудиції. Мета скульптури – передати пластику фігури і психічний настрій людини та її почуття за допомогою пантоміми. Для цього використовують репродукції картин, літературні твори, слайди. Методика передбачає колективну роботу. За допомогою мистецтва можна об'єднати людей і ефективно їх виховувати.

ПРОБЛЕМА КЕРУВАННЯ ПЕРЕБІГОМ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА УРОЦІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Аплікація – прикладна діяльність, яку, поступово ускладнюючи, необхідно використовувати на всіх етапах розвитку творчості дитини. Малювання з натури включає і малювання фігури людини.

Програма 1991 року: завдання уточнюються більш конкретно, а саме: формування в учнів чуття прекрасного і потворного в житті і в мистецтві, формування художньо-творчої активності, оволодіння образотворчою мовою за допомогою художніх знань, умінь і навичок: малювання з натури, по пам'яті, декоративна й конструктивна робота, сприймання мистецтва (що було вже у програмі 1977 року) [2]. Обговорення робіт товаришів. Наявність колективної творчості. У програмах порушена як важлива проблема розвитку особистості, виховання почуттів дитини, її емоційної чутливості, активної вразливості до добра і зла. Розв'язання проблеми формування “зірковості душі” дитини, що є для вчителя основною метою, потребує індивідуального підходу до дитини.

Висновки. Отже, для ефективного викладання образотворчого мистецтва важливий увесь історичний досвід художньої педагогіки. Зупинимось на деяких, на наш погляд, важливих моментах. Так, видатний педагог, Я.А. Коменський, який висунув багато глибоких, прогресивних ідей щодо принципів навчання (принцип наочності, свідомості навчання, систематичності, послідовності, аналізу й синтезу, стійкості засвоєння учнями шкільного матеріалу), прагнув глибше розвинути здібності учнів та їх природну активність до малювання.

Детально ознайомившись з методиками Г. Кершенштейнера, Д. Дьюї та А.В. Бакушинського, ми дійшли висновку, що метод вільного малювання – основний на перших етапах дитячої творчості [5]. Це означає, що педагог не навчає дітей графічної грамоти, а навчає їх малювати відповідно до рівня їх розвитку. Тому в педагогіці і методиці художнього виховання важливий цілісний підхід. Неоціненими для роботи у цьому напрямі є праці відомого філософа і психолога С.Л. Рубінштейна про розвиток особистості. Він відзначав, що розвиток активності дитини і є шляхом розвитку її здібностей у певній галузі творчості в умовах свободи педагогічної творчості. І саме сьогодні ми маємо можливість орієнтувати методику викладання уроків образотворчого мистецтва на розвиток вільної особистості, покликаній в буття для виконання своєї екзистенціальної місії. У цьому аспекті педагогічне управління художньо-творчим розвитком особистості [2, 30 – 117] є дуже відповідальною справою.

У державній національній програмі “Освіта”

накреслено розв'язання одного з найскладніших завдань – реформування змісту гуманітарної загальноосвітньої підготовки учнів шляхом “забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями і знаннями в галузях мистецтва” [1]. Сподіваємось, що на це далеко не міфічне, а реальне завдання виховання вільної особистості, вітчизняна освіта, з Божою допомогою, достатньо серйозно розв'яже проблему естетичного виховання, як того вимагає час змін. Проте розв'язання цього завдання ускладнюється досвідом колишньої радянської загальноосвітньої школи, яка в основному користувалася “безпроблемними” варіантами викладання “Малювання” на догоду політики керівної партії й у той же час обмежувала художньо-творчу активність учнів.

Віддалені від людини, надіндивідуальні, штучні структури, ще й досі смертельними метастазами проникають у глибини творчості особистості, продовжуючи безсоромно втручатися в унікальний процес творчості. Ускладнюється становище і “втраченими поколіннями” дорослих, які виявляють безпосередній вплив на виховання власних дітей, і, зрозуміло ж, економічною, духовною кризою в країні, доля якої, своєю чергою, залежить від рівня естетичного виховання її громадян.

1. Государственная национальная программа. Образование. Украина XXI века. – К., 1994. – 62 с.

2. Зубарева Н.М. Дети и изобразительное искусство: Натюрморт и пейзаж в эстетическом воспитании детей 5 – 7 лет. – М., 1969. – 111 с.

3. Искусство и дети. Эстетическое воспитание за рубежом /Ред.сост. В.П.Шестаков. – М., 1969. – 261 с.

4. Кардашов В.М. Художньо-творчий розвиток особистості: теоретичний та методичний вимір: Монографія. – Мелітополь, 2007. – 291 с.

5. Кершенштейнер Г. Развитие художественного творчества ребенка / Пер. с нем. и ред. С.А.Левина. – М., 1914. – 214 с.

6. Лебедев Д. Школа гармонии // Искусство в школе. – 1995. – №5. – С. 33 – 37.

7. Методические разработки уроков к экспериментальной программе по изобразительному искусству. 5 класс. – М., 1977. – 35 с.

8. Примерное планирование уроков изобразительного искусства по новым программам 5 – 6 классы. – М., 1967. – 69 с.